11. SINIF TARİH · 1. DÖNEM 1. YAZILI · 90+ SÜRÜMÜ

Değişen Dünyada Osmanlı (1683-1789)

II. Viyana bozgunundan Küçük Kaynarca'ya Osmanlı neler kaybetti, neleri geri aldı? Lale Devri yalnızca lale ve eğlence mi demekti? 1755 Lizbon ve 1766 İstanbul depremleri iki şehri nasıl değiştirdi? Buhar makinesi dünyayı neden altüst etti? Bu notta yazılıda sorumlu olduğun her konuyu tarih şeritleriyle, karşılaştırma tablolarıyla, **Derinleşelim** kutularıyla ve özgün kaynak metinleriyle bulacaksın. Örnekler **Kolay, Orta, Zor** diye zorlaşır. Sonda konuları birleştiren bir **90+ Atölyesi** ve cevap anahtarlı **2 prova** var.

Sınav bilgisi ve kapsam

9, 10 ve 11. sınıf Tarih ortak yazılısı (OYSS) **4 Kasım 2026**. Süre **40 dakika**, toplam **100 puan**. Sorular **açık uçlu** olur; ortalama **6–8 soru** gelir, kâğıt en fazla 4 sayfadır. Soruların **2'sini** okulundaki tarih öğretmenleri yazar, kalanı MEB'in **beceri temelli ortak soru havuzundan** gelir.

Kod	Öğrenme çıktısı	Tahmini soru
TAR.11.1.1	Osmanlı'nın 1683-1789 arasındaki siyasi ve askerî mücadelelerini sonuçları açısından değerlendirme	2
TAR.11.1.2	Lale Devri'nde devlet ve toplum hayatındaki değişimi tarihsel bağlamında yorumlama	1–2
TAR.11.1.3	1755 Lizbon ve 1766 İstanbul depremlerini etkileri bakımından karşılaştırma	1–2
TAR.11.1.4	Sanayi Devrimi'nin siyasi, sosyal ve ekonomik değişimini neden ve sonuçlarıyla yorumlama	1–2

Senaryo nedir? MEB her ders ve sınıf için birkaç soru dağılımı (senaryo) yayımlar; okulundaki tarih zümresi birini seçip sınavdan önce duyurur. Kodlar 2026 Tarih Dersi Öğretim Programının 1. ünitesinden (Değişen Dünyada Osmanlı, 22 ders saati) alınmıştır; **soru sayıları bu notun tahminidir**. **Öğretmenine hangi senaryonun seçildiğini sor.** Programın incelenmesini istediği mücadeleler: II. Viyana Kuşatması ile Karlofça, Prut, Pasarofça, Belgrad ve Küçük Kaynarca antlaşmaları.

Tam puan için cevap yazma (Tarih)

Puan parçası	Öğretmenin baktığı şey
Kavram	Terimi doğru kullandın mı? (sefaret, sefaretname, matbaa, kapitülasyon, sanayileşme, devrim, barok, rokoko)
Kronoloji	Antlaşmaları doğru sırayla ve yaklaşık tarihleriyle yazdın mı?
Neden-sonuç	"Değerlendiriniz" sorusunda olayın sonucunu Osmanlı'ya **etkisiyle** bağladın mı?
Karşılaştırma	Benzerlik ve farkı **ölçüt** belirterek (idari, sosyal, ekonomik) yazdın mı?
Kanıt ve bağlam	Kaynaktan kanıt gösterip olayı kendi döneminin koşullarında değerlendirdin mi?

Mini örnek: Karlofça Antlaşması'nın Osmanlı Devleti açısından önemini değerlendiriniz.

Zayıf cevap

"Osmanlı yenildi, toprak verdi."

Bilgi eksik, önem (değerlendirme) yok. Puanın çoğunu kaybeder.

Tam puanlık cevap

Karlofça (1699) ile Osmanlı, Macaristan ve Erdel'i Avusturya'ya, Mora'yı Venedik'e, Podolya'yı Lehistan'a bıraktı. Bu, Osmanlı'nın **ilk büyük toprak kaybıdır**. Antlaşmayla Osmanlı Avrupa'da **taarruz politikasını bırakıp savunmaya geçti** ve kaybedilen toprakları geri alma çabasına girdi. Bu yüzden Karlofça, Osmanlı'nın Avrupa'daki üstünlüğünün sona erdiğini gösteren bir **dönüm noktasıdır**.

Antlaşma + kayıplar + politika değişimi + gerekçeli yargı.

1. Osmanlı'nın siyasi ve askerî mücadeleleri (1683-1789)

TAR.11.1.1 (tahmini 2 soru)

Şekil 1. Tarih şeridi: II. Viyana Kuşatması'ndan Küçük Kaynarca'ya.

Olay / Antlaşma	Taraflar	Başlıca sonuçlar	Osmanlı'ya etkisi
II. Viyana Kuşatması (1683)	Osmanlı (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa) – Avusturya ve Lehistan	Kuşatma başarısız oldu; Avrupa devletleri **Kutsal İttifak**'ı kurdu (1684)	Uzun ve yıpratıcı savaşlar dönemi başladı
Karlofça (1699)	Osmanlı – Avusturya, Venedik, Lehistan (Rusya ile 1700 İstanbul Antlaşması)	Macaristan ve Erdel Avusturya'ya, Mora ve Dalmaçya kıyıları Venedik'e, Podolya Lehistan'a; 1700'de Azak Rusya'ya	**İlk büyük toprak kaybı**; Avrupa'da savunmaya geçiş
Prut (1711)	Osmanlı (Baltacı Mehmet Paşa) – Rusya (Petro)	Rus ordusu kuşatıldı; **Azak geri alındı**	Rusya'ya karşı başarı; ancak fırsat tam değerlendirilemedi
Pasarofça (1718)	Osmanlı – Avusturya, Venedik	**Mora Venedik'ten geri alındı**; Belgrad ve Sırbistan'ın bir kısmı Avusturya'ya verildi	Barış arayışı ve **Lale Devri**'nin başlangıcı
Belgrad (1739)	Osmanlı – Avusturya ve Rusya (Fransa'nın arabuluculuğuyla)	**Belgrad geri alındı**; Azak Rusya'da kaldı ama tahkim edilmeyecekti	Uzun bir barış dönemi; arabuluculuk karşılığı Fransa'ya kapitülasyonlar **sürekli** hâle getirildi (1740)
Küçük Kaynarca (1774)	Osmanlı – Rusya	**Kırım bağımsız** oldu; Rus ticaret gemilerine Karadeniz ve Boğazlardan geçiş hakkı; Osmanlı ilk kez **savaş tazminatı** ödedi	Kırım 1783'te Rusya'ya katıldı; Rusya Osmanlı'nın iç işlerine (Ortodokslar üzerinden) karışma fırsatı buldu

KOLAY **Örnek 1: Prut ve Belgrad antlaşmalarının ortak özelliğini yazınız.**

İki antlaşma da Osmanlı'nın **kaybettiği toprakların bir kısmını geri aldığı** antlaşmalardır: Prut ile Azak, Belgrad ile Belgrad şehri geri alınmıştır. İkisi de Osmanlı'nın 18. yüzyılda tamamen güç kaybetmediğini, yer yer **toparlanabildiğini** gösterir.

ORTA **Örnek 2: Karlofça ve Küçük Kaynarca antlaşmalarını "toprak kaybı" ve "Osmanlı'ya uzun vadeli etkisi" ölçütlerine göre karşılaştırınız.**

Toprak kaybı: Karlofça'da Orta Avrupa'daki geniş topraklar (Macaristan, Erdel, Mora) kaybedildi; Küçük Kaynarca'da Kırım bağımsız oldu ve kısa süre sonra Rusya'ya katıldı. **Uzun vadeli etki:** Karlofça Osmanlı'yı Avrupa'da **savunmaya** geçirdi. Küçük Kaynarca ise ilk kez **Müslüman Türk nüfusun yoğun olduğu** bir toprağın kaybına yol açtı, Rusya'yı Karadeniz'e indirdi ve Rusya'ya Osmanlı'nın **iç işlerine karışma** fırsatı verdi. Bu yönüyle Küçük Kaynarca'nın siyasi etkileri daha derindir.

ZOR **Örnek 3: Belgrad Antlaşması'nda Fransa'nın arabuluculuğuna karşılık kapitülasyonların sürekli hâle getirilmesini kısa ve uzun vadeli sonuçları açısından değerlendiriniz.**

Kısa vadede Osmanlı, Fransa'nın diplomatik desteğiyle Belgrad'ı geri aldı ve avantajlı bir barış elde etti. **Uzun vadede** ise kapitülasyonların padişahın ölümüyle sona ermeyip **sürekli** hâle gelmesi, Fransız tüccarlara kalıcı ayrıcalıklar sağladı; diğer devletler de benzer haklar istedi. Bu durum yerli üreticinin rekabet gücünü azalttı, gümrük gelirlerini sınırladı ve 19. yüzyılda Osmanlı ekonomisinin **dışa bağımlılığını** artırdı. Yani kısa vadeli diplomatik kazanç, uzun vadeli bir ekonomik bedelle ödendi.

Tuzak / Kavram yanılgısı

- "18. yüzyıl Osmanlı için yalnızca yenilgiler dönemidir." Yanlış: Prut (1711) ve Belgrad (1739) gibi başarılar da vardır; dönem **güç kaybı ve toparlanma çabalarının** birlikte yaşandığı bir dönemdir.
- Kırım'ın Küçük Kaynarca'da doğrudan Rusya'ya verildiğini sanmak: Kırım önce **bağımsız** oldu, 1783'te Rusya'ya katıldı.

2. Lale Devri: devlet ve toplum hayatında değişim

TAR.11.1.2 (tahmini 1–2 soru)

Lale Devri (1718-1730): Pasarofça Antlaşması'ndan Patrona Halil İsyanı'na kadar, Sultan **III. Ahmet** ve Sadrazam **Nevşehirli Damat İbrahim Paşa** döneminde süren barış ve yenilik dönemidir. Adını, dönemde yaygınlaşan lale yetiştirme merakından almıştır.

Diplomasi
Avrupa'ya ilk kez **geçici elçiler** gönderildi; Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi Paris'e gitti ve gözlemlerini **sefaretname**de yazdı.

Kültür ve bilim
İbrahim Müteferrika ile Said Efendi **ilk Türk matbaasını** kurdu (1727); tercüme heyetleri, kütüphaneler.

Ekonomi ve üretim
Kâğıt ve çini atölyeleri kuruldu; kumaş üretimi desteklendi.

Toplum ve şehir
İstanbul'da yangınlara karşı **Tulumbacı Ocağı** kuruldu (1720); köşkler, bahçeler, Sadabad.

Sanat ve mimari
Avrupa etkisi görülmeye başladı; çeşmeler, sebiller, lale ve çiçek motifleri; ilerleyen yıllarda **barok ve rokoko** etkisi.

Olumsuz yön ve sonu
Seçkinler arasında eğlence ve **israf**, halkın ekonomik sıkıntısı; 1730'da **Patrona Halil İsyanı** ile dönem sona erdi.

Şekil 2. Lale Devri'nde değişim alanları.

ORTA **Örnek 4: Lale Devri'nde Avrupa'ya geçici elçiler gönderilmesinin nedenini ve Osmanlı'ya etkisini açıklayınız.**

Neden: Karlofça ve Pasarofça'dan sonra Osmanlı yöneticileri, Avrupa'nın askerî ve teknik üstünlüğünün kaynağını merak etmeye ve Avrupa'yı **yakından tanımaya** ihtiyaç duydu. **Etki:** Elçilerin yazdığı **sefaretnameler**, Avrupa'daki saray, bahçe, tiyatro, rasathane gibi gelişmeleri Osmanlı yöneticilerine tanıttı; bu gözlemler matbaa gibi yeniliklere ve mimaride Avrupa etkisine zemin hazırladı. Osmanlı ilk kez Avrupa'dan bir şeyler **öğrenilebileceğini** kabul etmeye başladı.

ZOR **Örnek 5: Bir öğrenci "Lale Devri yalnızca bir eğlence ve israf dönemidir." diyor. Bu yargıyı tarihsel bağlamı içinde değerlendiriniz.**

Yargı **eksik ve tek yönlüdür**. Dönemde seçkinler arasında eğlence ve israfın arttığı, bunun halkın tepkisine ve Patrona Halil İsyanı'na yol açtığı doğrudur. Ancak aynı dönemde **matbaa** kuruldu, Avrupa'ya **elçiler** gönderildi, **tercüme** faaliyetleri ve **Tulumbacı Ocağı** gibi kurumlar ortaya çıktı; bunlar Osmanlı'daki **Batı'yı tanıma ve yenileşme** çabalarının ilk adımlarıdır. Uzun savaşlardan sonra gelen barış ortamı bu yeniliklere imkân vermiştir. Dolayısıyla Lale Devri hem **yenileşmenin başlangıcı** hem de toplumsal eşitsizliğin derinleştiği bir dönem olarak değerlendirilmelidir.

Derinleşelim: Matbaa neden 1727'de geldi?

- Matbaa 15. yüzyılda Avrupa'da yaygınlaşmıştı; Osmanlı'da da Yahudi, Rum ve Ermeni topluluklar kendi matbaalarını kullanıyordu.
- Türkçe kitap basımının gecikmesinde hattatların ve el yazması kitap geleneğinin güçlü olması, dinî metinlerin basılmasına duyulan çekinceler gibi etkenler tartışılır.
- İbrahim Müteferrika'ya verilen izinle dinî kitaplar dışındaki eserler (sözlük, tarih, coğrafya) basılmaya başlandı; matbaada basılan ilk kitap bir sözlüktür (**Vankulu Lügati**, 1729).

3. 1755 Lizbon ve 1766 İstanbul depremleri

TAR.11.1.3 (tahmini 1–2 soru)

Program bu iki depremi **idari, sosyal ve ekonomik** etkileri açısından karşılaştırmanı ve **afet bilincinin** önemini vurgulamanı ister.

Ölçüt	1755 Lizbon Depremi	1766 İstanbul Depremi
Tarih ve şehir	1 Kasım 1755; Portekiz'in başkenti	22 Mayıs 1766; Osmanlı'nın başkenti (III. Mustafa dönemi)
Yıkımın türü	Deprem, ardından **tsunami** ve günlerce süren **yangınlar**	Deprem ve artçı sarsıntılar; cami, saray, surlar, çarşılar zarar gördü
Can kaybı	On binlerce kişi	Binlerce kişi (kesin sayı tartışmalı)
İdari etkiler	Devlet (Pombal Markisi) hızla yeniden imar planı yaptı; geniş caddeli, düzenli yeni şehir merkezi	Devlet onarım ve yeniden inşa işini üstlendi; **Fatih Camii** yeniden yapıldı (1771), Kapalıçarşı ve surlar onarıldı
Sosyal etkiler	Halkın büyük bölümü evsiz kaldı; Avrupa düşünce dünyasında **felsefi tartışmalar** başladı (Voltaire)	Halk uzun süre çadırlarda yaşadı; şehirde korku ve göç yaşandı
Ekonomik etkiler	Liman ve ticaret merkezi yıkıldı; büyük ekonomik kayıp	Hazine üzerinde ağır onarım yükü; çarşıların zarar görmesiyle ticaret aksadı
Uzun vadeli miras	**Depreme dayanıklı yapı** tekniklerinin (ahşap çatkılı "Pombal kafesi") ve sismolojinin öncü çalışmaları	Yapıların onarımında ve imar düzenlemelerinde deprem deneyimi

Yalnızca Lizbon
Tsunami ve büyük yangın; Avrupa'da felsefi tartışma; planlı yeni şehir merkezi; dayanıklı yapı tekniği

Ortak
Başkentlerde büyük yıkım ve can kaybı; devletin yeniden imar sorumluluğu üstlenmesi; ekonomik kayıp; halkın evsiz kalması

Yalnızca İstanbul
Fatih Camii gibi anıtsal yapıların yeniden inşası; uzun süren artçılar; Kapalıçarşı ve surların onarımı

Şekil 3. Venn şeması: iki depremin ortak ve farklı yönleri.

ORTA **Örnek 6: İki depremin idari etkilerini karşılaştırınız (bir benzerlik, bir farklılık).**

Benzerlik: İki başkentte de devlet **yeniden imar sorumluluğunu** üstlendi ve büyük onarım çalışmaları başlattı. **Farklılık:** Lizbon'da şehir merkezi **yeni bir planla, geniş caddeler ve dayanıklı yapı tekniğiyle** baştan kuruldu; İstanbul'da ise ağırlıklı olarak yıkılan **cami, çarşı ve surların onarımı ve yeniden yapımı** öne çıktı.

ZOR **Örnek 7: Lizbon depremi Avrupa düşünce dünyasında neden geniş tartışmalara yol açmıştır? Bu iki depremden günümüz için hangi afet bilinci dersleri çıkarılabilir?**

Deprem, bir dinî bayram gününde (1 Kasım), kiliselerin dolu olduğu saatte yaşandı ve büyük bir yıkıma yol açtı. Aydınlanma Çağı'nın düşünürleri "Dünyadaki kötülükler nasıl açıklanır?" sorusunu tartıştı; Voltaire, "her şeyin en iyi şekilde düzenlendiği" iyimser görüşü eleştiren bir şiir yazdı. Bu tartışmalar, doğal afetlerin **bilimsel yöntemlerle** incelenmesi gerektiği düşüncesini güçlendirdi. **Günümüz dersleri:** Depreme dayanıklı yapılaşma, planlı şehirleşme, toplanma alanları, afet sonrası hızlı ve koordineli müdahale ve toplumun **afet bilinciyle** eğitilmesi hayat kurtarır.

4. Sanayi Devrimi: siyasi, sosyal ve ekonomik değişim

TAR.11.1.4 (tahmini 1–2 soru)

Sanayi Devrimi: 18. yüzyılın ikinci yarısında **İngiltere**'de başlayan, insan ve hayvan gücüne dayalı üretimin yerini **makineye ve buhar gücüne** dayalı üretime bıraktığı süreçtir. **James Watt**'ın geliştirdiği buhar makinesi dokuma, madencilik ve ulaşımda devrim yarattı.

Ekonomik nedenler
Sömürgelerden ve ticaretten gelen **sermaye birikimi**; geniş pazarlar; kömür ve demir yatakları

Bilimsel-teknik nedenler
Rönesans ve Reform sonrası bilimsel gelişme; buhar makinesi ve dokuma makineleri

Sosyal nedenler
Nüfus artışı; tarımda verimin artmasıyla köyden kente iş gücü göçü

Siyasi nedenler
İngiltere'de görece istikrarlı yönetim, mülkiyet ve girişimin korunması, güçlü donanma

Şekil 4. Balık kılçığı diyagramı: Sanayi Devrimi'nin nedenleri.

Alan	Sonuçlar
Ekonomik	**Seri üretim**, ucuz ve bol mal; hammadde ve pazar ihtiyacı; demir yolu ve buharlı gemiyle ulaşım devrimi; el tezgâhlarının çökmesi
Siyasi	Hammadde ve pazar arayışı **sömürgeciliği** hızlandırdı; sanayileşmiş devletler güçlendi, aralarındaki rekabet arttı (I. Dünya Savaşı'na giden süreçte etkili)
Sosyal	**İşçi sınıfı** ve **burjuvazi** güçlendi; hızlı ve düzensiz **kentleşme**; ağır çalışma koşulları, çocuk işçiliği; işçi hakları mücadeleleri ve yeni ideolojiler (liberalizm, sosyalizm); **makine kırıcılığı** tepkileri
Çevresel	Kömür kullanımıyla **hava ve su kirliliği**; doğal kaynakların hızla tüketilmesi
Osmanlı'ya etkisi	Avrupa'nın ucuz fabrika malları Osmanlı pazarına girdi; yerli el tezgâhları ve loncalar geriledi; Osmanlı **hammadde satan ve mamul mal alan** bir pazara dönüştü

ORTA **Örnek 8: Sanayi Devrimi ile sömürgecilik arasındaki ilişkiyi iki yönlü olarak açıklayınız.**

Sömürgecilik ⇒ Sanayi Devrimi: Sömürgelerden elde edilen zenginlik İngiltere'de **sermaye birikimi** sağladı ve fabrikaların kurulmasını finanse etti. **Sanayi Devrimi ⇒ Sömürgecilik:** Seri üretim yapan fabrikalar daha çok **hammadde** ve ürünlerini satacak **pazar** istedi; bu da Avrupa devletlerini yeni sömürgeler edinmeye yöneltti. İkisi birbirini besleyen bir döngü oluşturdu.

ZOR **Örnek 9: Sanayi Devrimi'nin olumlu ve olumsuz sonuçlarını sorgulayınız; günümüzle bir bağlantı kurunuz.**

Olumlu: Üretim arttı, malların fiyatı düştü, ulaşım ve iletişim hızlandı; bilim ve teknoloji uygulamaya geçti. **Olumsuz:** Ağır çalışma koşulları, çocuk işçiliği, düzensiz kentleşme ve yoksulluk; sömürgecilikle başka halkların sömürülmesi; kömüre dayalı üretimin çevre kirliliği. **Günümüz bağlantısı:** Fosil yakıt kullanımıyla başlayan sera gazı salımı bugünkü **iklim değişikliğinin** tarihsel kökenlerinden biridir; bu yüzden günümüzde **sürdürülebilir üretim** ve yenilenebilir enerji tartışılmaktadır.

Tuzak / Kavram yanılgısı

- "Sanayi Devrimi Osmanlı'yı doğrudan etkilemedi." Yanlış: Avrupa'nın ucuz fabrika malları Osmanlı'nın **yerli üretimini** ve loncalarını derinden etkiledi.
- "Sanayi Devrimi bir olaydır." Daha doğrusu uzun süreli bir **değişim sürecidir (olgu)**; başlangıç ve bitişi kesin değildir.

90+ Atölyesi

Kaynak temelli 5 zor problem: önce kendin çöz, sonra çözümle karşılaştır

Bu bölümdeki problemler bir **kaynak metin** üzerinden kurulur ve birden çok öğrenme çıktısını birleştirir. Kırmızı satır, öğrencilerin en çok puan kaybettiği yeri gösterir.

> "Dükkânımdaki Bursa kumaşları artık eskisi gibi satılmıyor. Frenk diyarından gelen kumaşlar hem ucuz hem bol; müşteriler oraya koşuyor. Lonca kethüdası, ustaların yarısının tezgâhı kapattığını söyledi. Bir yandan da depremden yıkılan çarşının onarımı bitmedi; devlet kesesinden harcanan para çoktur. Kırım'dan gelen haberler ise iç karartıcı: Rus gemileri artık Karadeniz'de serbestçe dolaşıyormuş."
>
> Atölye kaynağı (özgün, kurgusal bir İstanbul tüccarının günlüğünden, 1770'ler)

1. Günlükte Sanayi Devrimi'nin Osmanlı ekonomisine etkisini gösteren ifadeleri bulup açıklayınız.

"Frenk diyarından gelen kumaşlar hem ucuz hem bol" ⇒ Avrupa'da **seri üretimle** üretilen ucuz fabrika malları Osmanlı pazarına girdi. "Ustaların yarısının tezgâhı kapattığı" ⇒ yerli **el tezgâhları ve loncalar** rekabet edemeyip geriledi.

Puan kaybettiren nokta: İfadeyi bulup Sanayi Devrimi kavramlarıyla (seri üretim, rekabet) bağlamamak.

2. Günlükteki "depremden yıkılan çarşı" ifadesi hangi olaya işaret ediyor olabilir? Bu olayın ekonomik etkisini günlükten kanıtla açıklayınız.

1766 İstanbul Depremi'ne (ve Kapalıçarşı'nın zarar görmesine) işaret ediyor olabilir. Ekonomik etkisi: Çarşının onarımının uzun sürmesi ticareti aksattı; "devlet kesesinden harcanan para çoktur" ifadesi onarımların **hazineye ağır yük** getirdiğini gösterir.

Puan kaybettiren nokta: Kesin dil kullanmak: kurgusal bir kaynakta "olabilir" demek gerekir.

3. "Rus gemileri artık Karadeniz'de serbestçe dolaşıyormuş" ifadesini ilgili antlaşmayla ilişkilendiriniz ve bu gelişmenin Osmanlı'ya siyasi etkisini değerlendiriniz.

Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile Rus ticaret gemilerine Karadeniz'de ve Boğazlarda serbest dolaşım hakkı tanındı; Kırım bağımsız oldu. Siyasi etkisi: Karadeniz bir "Osmanlı gölü" olmaktan çıktı, Rusya **sıcak denizlere inme** politikasında önemli bir adım attı ve Osmanlı'nın güvenliği doğrudan tehdit altına girdi.

Puan kaybettiren nokta: Antlaşmayı adlandırıp Karadeniz'deki dengenin değişmesini açıklamamak.

4. Günlükte sözü edilen üç sorunu (ekonomik rekabet, deprem, savaş) birlikte değerlendirerek 1770'lerde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu bir paragrafla yorumlayınız.

1770'lerde Osmanlı **aynı anda birden fazla sorunla** mücadele ediyordu: Avrupa'nın sanayileşmesi yerli üretimi zayıflatırken hazine gelirleri azaldı; 1766 depreminin onarım masrafları hazineye ek yük getirdi; Rusya karşısındaki yenilgi ve Küçük Kaynarca ise toprak kaybı ve savaş tazminatıyla **siyasi ve mali** sıkıntıyı derinleştirdi. Bu sorunlar birbirini besleyerek devletin yenileşme ve ıslahat arayışını zorunlu kıldı.

Puan kaybettiren nokta: Üç sorunu ayrı ayrı sayıp aralarındaki etkileşimi kurmamak.

5. Bu günlüğü tarihsel kaynak olarak kullanacak bir araştırmacı hangi sorularla güvenilirliğini sınamalıdır? Üç soru yazınız.

1) Günlük gerçekten 1770'lerde, bir İstanbul tüccarı tarafından mı yazıldı (kâğıt, dil, el yazısı)? 2) "Ustaların yarısı" gibi bilgiler lonca kayıtları gibi başka kaynaklarla doğrulanıyor mu? 3) Tüccar, kendi ticareti zarar gördüğü için yabancı mallar hakkında abartılı ya da taraflı yazmış olabilir mi?

Puan kaybettiren nokta: Kişisel bir kaynağın **taraflılık** ihtimalini sorgulamamak.

Prova 1 – Temel

Gerçek sınav gibi çöz: 40 dakika, açık uçlu sorular · Tüm sorular ve kaynaklar özgündür

1. (15 puan) Aşağıdaki antlaşmaları kronolojik olarak sıralayınız ve her birinin Osmanlı'nın hangi devlet ya da devletlerle imzaladığını yazınız: Küçük Kaynarca, Pasarofça, Karlofça, Belgrad, Prut.

2. (15 puan) Karlofça Antlaşması'nın Osmanlı Devleti açısından önemini iki gerekçeyle açıklayınız.

3. (15 puan) Küçük Kaynarca Antlaşması'nın üç maddesini yazınız ve Kırım'ın sonraki durumunu belirtiniz.

4. (15 puan) Lale Devri'nde yaşanan üç yeniliği ve dönemin nasıl sona erdiğini yazınız.

5. (15 puan) 1755 Lizbon ve 1766 İstanbul depremlerini "sosyal etkiler" ölçütüne göre karşılaştırınız.

6. (15 puan) Sanayi Devrimi'nin iki nedenini ve iki sosyal sonucunu yazınız.

7. (10 puan) Sefaretname nedir? Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin sefaretnamesinin önemini yazınız.

Prova 1 – Cevap Anahtarı ve Puanlama

Kısmi puanlar parantez içinde

1. Karlofça 1699 (Avusturya, Venedik, Lehistan) ⇒ Prut 1711 (Rusya) ⇒ Pasarofça 1718 (Avusturya, Venedik) ⇒ Belgrad 1739 (Avusturya ve Rusya) ⇒ Küçük Kaynarca 1774 (Rusya). Sıralama (5 p), taraflar (her biri 2 p).

2. Osmanlı'nın ilk büyük toprak kaybıdır (7,5 p); Osmanlı Avrupa'da taarruzu bırakıp savunmaya geçmiş, kaybedilen toprakları geri alma politikası başlamıştır (7,5 p).

3. Kırım'ın bağımsızlığı; Rus ticaret gemilerine Karadeniz ve Boğazlardan geçiş; Osmanlı'nın savaş tazminatı ödemesi; Rusya'nın Ortodokslar üzerinden söz hakkı iddiası (her biri 4 p, üç tane). Kırım 1783'te Rusya'ya katıldı (3 p).

4. Yenilikler: ilk Türk matbaası (1727), Avrupa'ya geçici elçiler, Tulumbacı Ocağı, kâğıt ve çini atölyeleri, tercüme faaliyetleri (her biri 4 p, üç tane). Son: 1730 Patrona Halil İsyanı (3 p).

5. Benzerlik: iki şehirde de halkın büyük bölümü evsiz kaldı, korku ve göç yaşandı (7 p). Farklılık: Lizbon depremi Avrupa'da geniş felsefi ve bilimsel tartışmalara yol açtı; İstanbul'da halk uzun süre çadırlarda yaşadı, anıtsal yapıların yeniden yapımı toplumsal hayatın odağı oldu (8 p).

6. Nedenler: sermaye birikimi, hammadde (kömür-demir), buhar makinesi gibi teknik gelişmeler, nüfus artışı (her biri 3,5 p, iki tane). Sosyal sonuçlar: işçi sınıfı, hızlı kentleşme, çocuk işçiliği, yeni ideolojiler (her biri 4 p, iki tane).

7. Sefaretname: elçilerin gittikleri ülkede gördüklerini anlattıkları rapor/eser (5 p). Önemi: Fransa'nın saray, bahçe, tiyatro ve kurumlarını tanıtarak Osmanlı'da Avrupa'nın tanınmasına ve Lale Devri yeniliklerine katkı sağladı (5 p).

Toplam: 15 + 15 + 15 + 15 + 15 + 15 + 10 = 100 puan

Prova 2 – 90+ Zorluk

40 dakika, kaynak temelli: her cevabında kavram + kaynaktan kanıt + gerekçeli yargı olsun

> "Efendim, bu diyarın askerleri talimli ve düzenli; ama asıl dikkatimi çeken, kitapların ne kadar çok ve ucuz basıldığıdır. Her mahallede kitap satılan dükkânlar var. Kralın bahçeleri ise sanki bir resim gibi düzenlenmiş; fıskiyeler, havuzlar, simetrik yollar... Döndüğümüzde bunların bir kısmını memleketimizde de uygulamak gerektir."
>
> Kaynak (özgün, kurgusal bir elçi mektubu, 1721)

1. (15 puan) Kaynağın türünü ve yazıldığı dönemi belirleyiniz. Kaynağın Lale Devri'ndeki hangi uygulamanın ürünü olduğunu açıklayınız.

2. (15 puan) Kaynakta adı geçen gözlemlerden hangisi Osmanlı'da kısa süre sonra hayata geçirilen bir yeniliğe işaret etmektedir? Kanıtıyla açıklayınız.

3. (15 puan) Elçinin "Döndüğümüzde bunların bir kısmını memleketimizde de uygulamak gerektir." cümlesini Karlofça ve Pasarofça antlaşmalarının yarattığı ortamla ilişkilendiriniz.

4. (15 puan) Kaynağı birinci el kaynak olarak kullanırken dikkat edilmesi gereken iki noktayı yazınız.

5. (15 puan) Sanayi Devrimi'nin Osmanlı ekonomisine etkilerini neden-sonuç zinciri biçiminde yazınız.

6. (15 puan) 1766 İstanbul Depremi sonrasında devletin üstlendiği görevleri bugünkü afet yönetimiyle karşılaştırınız (bir benzerlik, bir farklılık).

7. (10 puan) Belgrad Antlaşması'nı "kazanç" ve "bedel" açısından değerlendiriniz.

Prova 2 – Cevap Anahtarı ve Puanlama

Gerekçesiz doğru cevap en fazla yarım puan alır

1. Tür: elçi mektubu / sefaret gözlemi, birinci el kaynak (5 p). Dönem: Lale Devri (1718-1730) (5 p). Uygulama: Avrupa'ya **geçici elçiler** gönderilmesi ve sefaretnamelerle Avrupa'nın tanınması (5 p).

2. "Kitapların ne kadar çok ve ucuz basıldığı" gözlemi (7 p), 1727'de İbrahim Müteferrika ve Said Efendi'nin kurduğu **ilk Türk matbaasına** işaret eder (8 p).

3. Karlofça ve Pasarofça ile yaşanan toprak kayıpları, Osmanlı yöneticilerini Avrupa'nın üstünlüğünün nedenlerini araştırmaya yöneltti (7 p); elçinin önerisi, Avrupa'dan **öğrenme ve yenileşme** düşüncesinin ortaya çıktığını gösterir (8 p).

4. Elçinin gözlemleri **kişisel izlenim** içerir ve abartılı/seçici olabilir (7,5 p); bilgiler başka kaynaklarla (diğer sefaretnameler, Avrupa kaynakları) **teyit** edilmelidir (7,5 p).

5. Avrupa'da seri üretim ⇒ ucuz fabrika malı (4 p) ⇒ Osmanlı pazarına giriş (kapitülasyonlarla kolaylaşan) (4 p) ⇒ yerli el tezgâhlarının ve loncaların gerilemesi (4 p) ⇒ Osmanlı'nın hammadde satan, mamul alan bir

pazara dönüşmesi (3 p).

6. Benzerlik: iki dönemde de devlet yıkılan yapıların onarımını ve barınma ihtiyacını üstlenir (7 p). Farklılık: bugün AFAD gibi kurumlarla planlı afet yönetimi, deprem yönetmelikleri ve erken müdahale ekipleri vardır; 1766'da afet sonrası müdahale daha çok onarım ve yeniden inşaya dayanıyordu (8 p).

7. Kazanç: Belgrad'ın geri alınması, uzun bir barış dönemi (5 p). Bedel: Fransa'nın arabuluculuğu karşılığında kapitülasyonların sürekli hâle getirilmesi ve uzun vadede ekonomik bağımlılığın artması (5 p).

Toplam: 15 + 15 + 15 + 15 + 15 + 15 + 10 = 100 puan. 85 ve üstü ⇒ 90+ için hazırsın; altındaysan kaybettiğin sorunun bölümündeki "Derinleşelim" ve "Tuzak" kutularına dön.

Son gün kontrol listesi

- [ ] II. Viyana 1683 ⇒ Kutsal İttifak.
- [ ] Karlofça 1699: ilk büyük toprak kaybı, savunmaya geçiş.
- [ ] Prut 1711: Azak geri alındı. Pasarofça 1718: Mora geri, Belgrad verildi.
- [ ] Belgrad 1739: Belgrad geri; Fransa'ya kapitülasyonlar sürekli (1740).
- [ ] Küçük Kaynarca 1774: Kırım bağımsız, Rus gemileri Karadeniz'de, ilk savaş tazminatı; Kırım 1783'te Rusya'ya.
- [ ] Lale Devri 1718-1730: III. Ahmet, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa.
- [ ] Geçici elçiler, sefaretname (Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi).
- [ ] İlk Türk matbaası 1727 (İbrahim Müteferrika, Said Efendi); Tulumbacı Ocağı 1720.
- [ ] Lale Devri'nin sonu: 1730 Patrona Halil İsyanı.
- [ ] Lizbon 1755: deprem + tsunami + yangın; planlı yeniden imar; felsefi tartışma.
- [ ] İstanbul 1766: Fatih Camii yeniden yapıldı (1771); Kapalıçarşı ve surlar onarıldı.
- [ ] Venn şemasıyla idari, sosyal, ekonomik karşılaştırma yapabiliyorum.
- [ ] Sanayi Devrimi: İngiltere, buhar makinesi; nedenler ve sonuçlar (balık kılçığı).
- [ ] Sanayi Devrimi ⇒ sömürgecilik ⇒ Osmanlı'da yerli üretimin gerilemesi.

Bu nottaki tüm kaynak metinler, örnekler ve prova soruları bu not için özgün olarak hazırlanmıştır; "kurgusal" diye belirtilen günlük ve mektup gerçek belgeler değildir. MEB ortak soru havuzundan alınmış ya da MEB tarafından yayımlanmış sorular değildir. Öğrenme çıktısı kodları ve programın andığı antlaşmalar 2026 Tarih Dersi Öğretim Programından alınmıştır; soru sayıları tahminidir.

Kaynak: MEB ÖDSGM OYSS Uygulama Takvimi 2026-2027; TYMM Tarih Dersi Öğretim Programı (2026)